

مسلمانان و روند همگرایی سیاسی و فرهنگی در اروپا (مطالعه موردی: هویت جمعی مسلمانان مهاجر ساکن در شهرهای پاریس و بروکسل)

دکتر سیدحمزه صفوی*

چکیده

مسلمانان اقلیتی استثنایی در اروپای معاصر به‌شمار می‌آیند. باورمندان به شریعت اسلامی، به‌ویژه مهاجرین، در زمره مساله‌سازترین اقلیت‌های این قاره هستند. برداشت اروپایی‌ها از هویت و کیستی خود و کناکش غیرهمگرایانه بسیاری از مسلمانان مهاجر به اروپا، باعث شده است تا عموم اینان حتی پس از گذشت چند نسل، نه‌تنها در روند ادغام و همگرایی اجتماعی (ملی و منطقه‌ای) قرار نگیرند، که درگیر رابطه‌ای دگرسازانه، اصل‌گرایانه و حتی خصومت‌سازانه شوند. مهاجرین مسلمان در اروپا، عموماً با بحران معنا و هویت روبه‌رو هستند. نوشتار پیش‌رو با به پرسش گرفتن دلایل و زمینه‌های این امر، و کاربست روش پیمایشی و ابزار پرسشنامه در ارتباط با مسلمانان دو شهر پاریس و بروکسل، این فرضیه را ردیابی می‌کند که عموم مسلمانان مهاجر به اروپا، حتی در نسل‌های چندم خود، با بحران هویت و معنا روبه‌رو هستند. بنابر داده‌ها و نتایج جستار، این بحران هویت، زمینه‌ساز واکنش‌های واگرایانه و اصل‌گرایانه در میان آنان شده است. وضعیت کنونی مسلمانان مهاجر، چالشی جدی برای روند ملت-دولت‌سازی و یکپارچگی و ادغام اجتماعی- فرهنگی در اروپا است که در آینده می‌تواند زمینه بحران‌های جدی برای تمدن غربی را فراهم آورد.

کلید واژه‌ها

هویت، جهان اسلام، اروپا، اقلیت‌های مسلمان، همگرایی سیاسی و فرهنگی، پاریس و بروکسل.

hamzesafavi@gmail.com

* عضو هیات‌علمی و استادیار علوم سیاسی، دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران

مقدمه

برجسته شدن مساله مسلمانان در فرایند همگرایی اروپایی به واسطه عامل‌های فراوان و پیوسته‌ای بوده است. فرآیند «هویت اروپایی» موضوعی بحث برانگیز و در عین حال مبهم می‌باشد و دستکم از دو زاویه متفاوت و گاه متضاد بدان پرداخته شده است. این دو دیدگاه می‌تواند نوع کنش مسلمانان را نسبت به آن مشخص کند. از دیدگاه نخست، این فرآیندی با دربرگرفتن همه ابعاد زندگی، ذهنیت‌ها و عینیت‌ها را تحول بخشیده و با انسجام ارگانیکی و تبدیل آن به «مای» بزرگ‌تر اروپایی، تمایل فرهنگ‌ها به اقتباس از یکدیگر را به ارمغان آورده است؛ حال این‌که از منظر دوم، یکسان‌سازی هدف می‌باشد. به طوری‌که در این میان غرب با بهره‌گیری از تکنولوژی‌های گوناگون به ویژه تکنولوژی ارتباطات ماهواره‌ای و دیجیتالی و ارائه آن به همه افراد در مسیر سردمداری تمدن اطلاعاتی و سیطره بر همه فرهنگ‌ها قرار گرفته و از رهگذر یکسان‌سازی فرهنگی و یک‌پارچه‌سازی ارزشی، فرهنگ استعلایی خود را بر دیگران تحمیل می‌کند. بازتاب این دو روند شاملی چندفرهنگ‌گرایی و زیست مفاهمه‌آمیز فرهنگی و نیز تقابل‌گرایی فرهنگی است.

به‌طور کلی روند همگرایی در اروپا به مثابه تحقق نمونه مثالی مورد نظر از کارکردگرایان و نوکارکردگرایان با همگرایی مباحث فنی - اقتصادی شروع و به مباحث سیاسی تسری یافته است. روند همگرایی متاخر پس از فروپاشی شوروی بر پایه همگرایی سیاسی - فرهنگی است که در این صورت تعارض و برهم‌کنش هویت‌سازی جمعی و هویت‌های خرد به موضوعی قابل پژوهش تبدیل می‌شود. تعارض هویت ملی / جمعی اروپایی در این کشورها از این زمره است. مسئله دیگر، فرهنگ‌های اقلیتی و خرده‌فرهنگ‌های حاشیه‌ای است که به صورت مسئله‌ای برای آینده همگرایی ایده هویت جمعی اروپایی درآمده است. حرکت‌های اسلام ستیز با انگیزه‌ها و اشکال مختلف در جهان غرب رو به گسترش می‌باشد. این جریان از رسانه‌ها و ابزار موثر بر افکار عمومی استفاده می‌کند و در ساختن تصور توده‌های مردم و حتی نخبگان جوامع نقشی موثر دارند. عوامل متعدد و متنوعی بر گسترش اسلام‌ستیزی در غرب تاثیر دارند. بررسی این عوامل به شناخت هرچه بیشتر دلایل و اشکال اسلام‌ستیزی کمک خواهد کرد. این دلایل گرچه در موارد زیادی به یکدیگر مرتبط هستند ولی می‌توان آن‌ها را در پنج دسته احصا کرد: دلایل و زمینه‌های تاریخی (لوئیس، ۱۳۸۱: ۱۲۰؛ ارسلان، ۱۳۷۰: ۱۱؛ ۴۳: ۲۰۰۴؛ Gandy, 2004)؛ دلایل و مسائل دموگرافیک و جمعیتی (منصوری، ۱۳۷۵: ۳۸۹)؛ دلایل سیاسی؛ بیداری اسلامی و

احیای هویت مسلمانان (Kurth, 2006:553)؛ گسترش خشونت و تحجر به نام اسلام (امینیان، ۱۳۸۷).

پرسش این مقاله بررسی نوع تعامل مسلمانان با روند همگرایی فرهنگی اروپایی و برداشت آن‌ها از ماهیت آنان است. آن‌چه که ضرورت پژوهش درباره فرایند تعامل اجتماعی مسلمانان با روند همگرایی در اروپا را ضروری می‌سازد این نکته است که در فضای کنونی اروپا، ما شاهد نوعی چارچوب گفتمانی مسلط و منفی علیه مسلمانان به دلیل یک رویکرد شبیه‌سازی است که برخی از سیاستمداران و روشنفکران ارگانیک در راستای اهداف سیاسی از حوادث ۱۱ سپتامبر در مورد مسلمانان اروپا انجام می‌دهند. از این رو انجام پژوهشی جدای از قضاوت‌های پیشینی در مورد نوع برداشت مسلمانان از همگرایی فرهنگی و گونه‌شناسی نوع تعامل آن‌ها با جامعه غربی از لحاظ علمی ضروری است. خاصه این‌که تقریباً بیشتر پژوهش‌های کنونی پژوهشگران غربی در این زمینه به تعبیر یکی از محققان ترک به نام اراس بازتولید ادبیات هانتینگتون است. با این مقدمه این پژوهش به دنبال آن است تا با روش پیمایشی و ابزار پرسشنامه نوع رفتار مسلمانان در شهرهای پاریس و بروکسل را بررسی کند.

گفتار اول: کلیات تحقیق

۱- تعریف مفاهیم

۱-۱- همگرایی

همگرایی در علوم سیاسی عبارت است از فرایندی که طی آن دولت‌ها یا واحدهای سیاسی برای دستیابی به اهداف مشترک خود، به‌طور داوطلبانه و آگاهانه، بخشی از حاکمیت و اقتدار عالی خود را به یک مرکز فراملی واگذار می‌کنند (کاظمی، ۱۳۷۰: ۳). ارنست هاس همگرایی را فرایندی می‌داند که طی آن بازیگران سیاسی و دولت مستقل در کشورهای گوناگون به این ایده و واقعیت تمکین می‌کنند که سود آن‌ها در تجمع و وحدت سیاسی در تأسیس مرکز جدید است که جایگزین دولت‌های ملی می‌شود (Hass, 1958: 16)؛ سیف‌زاده، ۱۳۷۴: ۲۲۹). از نظریه‌پردازان روابط بین‌الملل با تکیه بر تجربه اروپای غربی در تشکیل جامعه اقتصادی اروپا، موضوع همگرایی را به‌رغم مفاهیم مختلف ارائه شده از سوی آن‌ها، گاه به‌عنوان یک

«فرایند»^۱ و زمانی به عنوان یک «محصول نهایی»^۲ وحدت سیاسی در روابط واحدهای مستقل ملی قلمداد می‌کنند (فرانکل، ۱۳۷۱: ۸۴؛ ۷: McCall, 1976).

صرف نظر از ارائه هر گونه تعریف برای همگرایی، نظریه پردازان این حوزه در مکاتب مختلف فکری تاکنون به بیان نظرات خود اقدام نموده‌اند و در چند دهه متحول شده‌اند. این مکاتب عبارتند از: کارکردگرایی، فدرالیسم، ارتباطات و نوکارکردگرایی. «کارکردگرایی» مبتنی بر این مفروض است که دولت ملی به طور فزاینده کارآمدی خود را برای برطرف کردن نیازمندی‌های بشری از دست می‌دهد، زیرا به سرزمین خاص محدود است، حال آن که نیازهای جوامع بشری فرامرزی است. تئوری «نوکارکردگرایان» توسط متفکرانی چون ارنست هاس، فیلیپ اشمیتز، لئون لیندبرگ، جوزف نای، رابرت کوهان و لارورنس شنمین طراحی و گسترش یافته است. از دید آنها مسیر همگرایی اقتصادی به اتحاد سیاسی ختم نخواهد شد. اینان تاکید دارند که بر الگوی‌های چانه‌زنی میان نخبگان سیاسی مشارکت کنند و سرانجام به دورنما و نتایج غیر قابل پیش‌بینی که از پیگیری منافع متعارض هر یک از بازیگران حاصل می‌شود ارزش خاصی قائل هستند. تئوری ارتباطات بر این پیش‌فرض استوار است که یکی از دستاوردهای تکنولوژی عصر، ارتباطات است و افزایش ارتباطات بین جوامع زمینه را برای همکاری فراهم می‌کند، زیرا اگر تماسی وجود نداشته باشد همگرایی شکل نخواهد گرفت. در نهایت تئوری فدرالیسم، این تئوری بر این فرض مبتنی است که اصل موضوع‌های سیاسی مربوط به اهداف و نیازهای مشترک بازیگران یکسان است، بدون آنکه به سطح کنش یا عمل توجهی شود (فرانکل، ۱۳۷۱: ۷۸). بر پایه این تئوری دولت‌ها باید در چارچوب یک واحد فوق ملی و براساس یک قانون اساسی مدون، به همگرایی برسند (کاظمی، ۱۳۷۰: ۱۰۳).

برای فهم تأثیر پتانسیل‌های فرهنگی اثرگذار بر رفتار شهروندان اروپایی در زمینه همگرایی و پذیرش مسلمانان مهاجر می‌توان از الگوی تحلیل کلون و اشتربتیکاستفاده نمود. این دو متفکر بر پنج پارامتر تأثیرگذار در ارتباط با زندگی و نحوه نگرش انسان‌ها به فضای پیرامونی اشاره دارند که جوامع گوناگون بر اساس آن مناسبات‌شان را با محیط تنظیم می‌کنند، در صورتی که نگرش جوامع راجع به این پارامترها به هم نزدیک و مشابه باشند امکان تقویت و توسعه همگرایی در این کشورها از شانس بالای برخوردار است (صباغ‌پور، ۱۳۸۵: ۴۸). این پنج

1- Process

2- End Product

مولفه عبارتند از: نگرش به سرشت انسان؛ نگرش به رابطه انسان با طبیعت؛ نگرش به زمان؛ نگاه متفاوت به جایگاه فرد در جامعه؛ همگرایی اروپایی.

۲-۱- هویت

واژه هویت^۳ ریشه در زبان لاتین دارد و از Idem به معنای «مشابه و یکسان» ریشه می‌گیرد. این واژه در یک معنا به ویژگی یکتایی و فردیت، تفاوت‌های اساسی که یک شخص را از همه کسان دیگر به واسطه هویت «خودش» متمایز می‌کند، اشاره دارد. در معنای دیگر به ویژگی همسانی که در آن اشخاص می‌توانند به هم پیوسته باشند و یا از طریق گروه یا مقولات براساس صور مشترک برجسته، نظیر ویژگی‌های ملی، قومی، دینی و... به دیگران بپیوندند، دلالت دارد (فکوهی، ۱۳۸۰: ۶۳-۶۴). اساس هویت شباهت‌یابی با گروهی از افراد و احساس تمایز با دیگران است (Woodward, 2000: 34). دورکیم بر آن است که وقتی هویت زمانی مطرح می‌شود که انسان خود را با چیز دیگری مقایسه کند (دورکیم، ۱۳۷۶: ۱۱). هویت به‌عنوان مجموعه‌ای از نقش‌ها و همسان‌سازی‌ها، مستلزم وجود خودهای متعدد است (بریگر، ۱۹۷۴: ۵؛ هانتینگتون، ۱۳۸۴: ۴۵) در معنای هویت گفته است که «تو» و «من» زمانی به «ما» تبدیل می‌شود که «آن‌ها» پدید آید. اساساً هویت مربوط به ذهنیت مشابهی است که فرد با دیگر آن دارد. تشابه و تمایز دو معنای به ظاهر متضاد کلمه هویت و دو روی یک سکه بوده و آنچه در این میان نقش اصلی را بازی می‌کند فعل «شناسایی» به‌مثابه لازمه هویت است. آنتونی گیدنز هویت شخصی را چیزی حاصل تداوم کنش‌های اجتماعی فرد، که به او تفویض شده باشد، نمی‌داند، بلکه آن را چیزی می‌داند که به طور مداوم و روزمره ایجاد می‌شود و در فعالیت‌های بازتابی خویش مورد حفاظت و پشتیبانی قرار می‌گیرد (گیدنز، ۱۳۸۵: ۸۱). هویت هرگز ثابت نیست، بلکه متطور و متحول یا «دینامیک» است (الطایی، ۱۳۸۲: ۳۹؛ Friedman, 1994).

در زندگی روزمره یکی از نخستین کارهایی که در مشاهده یک غریبه انجام می‌دهیم، این است که او را در نقطه‌ای از نقشه شناختی‌مان قرار دهیم (Horboken, 2004: 109؛ جنکینز، ۱۳۸۱: ۷). در ساخته شدن هویت‌ها، ساختار عینی و مادی جامعه، تاریخ، جغرافیا،

ساختارسیاسی، فناوری، اقتصاد و ساختارهای معرفتی، از جمله فرهنگ، زبان، آرمان‌ها، ایدئولوژی و سنت همزمان تأثیر دارند (منتظر قائم، ۱۳۷۷: ۲۵۹). پس می‌توان گفت که هویت‌ها معانی کلیدی هستند که ذهنیت افراد را شکل می‌دهند، مردم به دیگران می‌گویند که چه کسی هستند و مهم‌تر اینکه به خودشان نیز می‌گویند که چه کسی هستند (گل محمدی، ۱۳۸۰). هویت فردی و هویت اجتماعی در دو سوی پیوستاری قرار می‌گیرند که آن را پیوستار فردی-اجتماعی می‌نامند. در دنباله به تعریف مفهومی ابعاد چهارگانه هویت که در این مطالعه مورد بررسی قرار گرفته است، می‌پردازیم:

۱-۲-۱. هویت ملی

هویت ملی را می‌توان نوعی احساس تعلق به ملتی خاص دانست، ملتی که نمادها، سنت‌ها، مکان‌های مقدس، آداب و رسوم، قهرمانان، تاریخ، فرهنگ و سرزمین معینی دارد (Guibreau, 2001: 243؛ مرشدی‌زاد، ۱۳۸۰: ۸۹). ایجاد هویتی مشترک در میان شهروندان یکی از معضلات مهمی است که نظام‌های سیاسی در تمام جهان با آن مواجه هستند چرا که نبود این حس هویتی در حوزه‌های فرهنگ، اجتماع، سیاست تبعات فراوانی دارد (آلموند، ۲۰۰۰: ۱۸). هویت ملی چیزی به جز هویت طبقاتی یا مذهبی. هویت ملی حتی هویت سرزمینی یا زبان‌شناختی یا نوع معینی از هویت سیاسی نیست. آنچه مهم است به خاطر داشتن تمایز است (Green, 1999: 75). هویت ملی، غالباً بر شالوده ایدئولوژی حاکم تعریف می‌شود (ستاری، ۱۳۸۰: ۱۱۵؛ Pool, 1999: 70؛ Tehranian, 1998: 211).

۱-۲-۲. هویت قومی

دو مفهوم قومیت و هویت قومی، با یکدیگر پیوند تنگاتنگی دارند (Keyes, 1998: 237). قومیت فرایندی اجتماعی و روانشناختی است که به واسطه آن افراد با یک‌گروه و برخی از جنبه‌های هویت و فرهنگ آن گروه پیوند می‌خورند (Burgess, 1978: 270؛ Eller, 1999: 8-9). هویت قومی را عموماً بر بنیاد شناسه‌های فرهنگی همانند زبان، مذهب، آداب و رسوم و پیشینه تاریخی تعریف می‌کنند که با آن افراد با همه یا برخی از جنبه‌های هویتی یک گروه پیوند می‌یابند (گل محمدی، ۱۳۸۱: ۱۵۹). گمان می‌شود که فرایند جهانی شدن، به‌ویژه جهانی شدن فرهنگ، به استقرار و حاکمیت یک فرهنگ بر گستره‌گیتی منجر شود و فرهنگ‌های

بومی و شیوه زیست خرده فرهنگ‌های قومی و حتی زبان آن‌ها به فراموشی سپرده شود (توحید فام، ۱۳۸۲: ۲۶۷؛ Gil, 1999؛ Erikson, 1993).

مهم‌ترین خصوصیات یک قوم نیاکان مشترک، سرزمین مشترک، زبان مشترک، فضاهای مشترک زیستی، رسوم و آداب مشترک، ارزش‌های مشترک، احساس تعلق به یک گروه واحد معرفی شده است (برتون، ۱۳۸۰: ۲۳۵) که ما نیز عمدتاً به این تعریف متکی بوده‌ایم.

۳-۲-۱. هویت جهانی

با نفوذپذیر شدن فزاینده مرزهای اجتماعی و درهم تنیدگی جهانی، فرهنگ‌ها و خرده فرهنگ‌های گوناگون در فضای فراخ جهانی با هم تعامل دارند که با آشکار شدن مسائل مشترک جهانی و گسترش ارزش‌های جهان‌شمول همچون حقوق بشر، نوعی آگاهی جهانی از وجود و ماهیت دنیاهای اجتماعی-فرهنگی دیگر به وجود آمده است و با افزایش نسبیّت‌باوری، زمینه‌ای جهانی برای تکوین و بسط فرهنگ‌ها و هویت‌ها در سطوح فرامحلی و فراملی و بسط هویت جهان‌وطنی و شهروندی جهانی فراهم شده است (Featherstone, 1990: 6؛ لش، ۱۳۸۰: ۲۹۰-۲۹۳). هویت جهان‌وطنی، به‌عنوان عام‌ترین هویت جمعی فراجامعه‌ای، هویت جمعی مبتنی بر هم‌نوع بودن است؛ یعنی هویتی که همه افراد انسانی را صرف‌نظر از هرگونه رنگ قومی، ملی یا منطقه‌ای و تنها به‌عنوان انسان یا هم‌نوع به هم مرتبط و در برابر هم مکلف می‌کند (عبداللّهی، ۱۳۷۹: ۱۳۷).

۴-۳-۱. هویت دینی

دین و مذهب کارکردهای اجتماعی مختلفی از قبیل یکپارچه سازی جامعه و تحکیم ارزش‌های مشترک، کاهش کشمکش، تقویت نظارت اجتماعی، تنظیم منابع و حفظ ثبات اجتماعی اعضای جامعه را برعهده داشته است (اشرفی، ۱۳۸۰: ۹).

البته، گرچه مذهب درپاره‌ای از بخش‌های جهان، اهمیت خود را به منزله عامل مهم همبستگی از دست داده، اما از آن‌جا که به تنهایی در ایجاد فرهنگ، آداب و رسوم و سنن بسیاری از کشورها تأثیرشگرف دارد، هنوز عامل مهم ملیت محسوب می‌شود (عالم، ۱۳۷۷: ۱۵۵؛ حاجیانی، ۱۳۷۹: ۲۰۳).

گفتار دوم: چارچوب نظری

۱- رویکرد توازی یا همزیستی هویت‌های جمعی خرد و کلان

در این رویکرد تأکید بر آرای گیدنز است که البته دیدگاه گیدنز در این مورد متأثر از نظریه ساختاربندی اوست. وی در مورد مدرنیته و نقش آن در تحولات جهانی اعتقاد دارد که جهانی‌شدن و یک‌پارچگی، واقعیتی غیرقابل انکار است. گیدنز با بررسی و نقد دیدگاه‌های تقلیل‌گرایانه و با طرح نظریه ساختارمندی، وابستگی متقابل ساختار و کنش انسانی را مورد تأکید قرار داده است. هویت اجتماعی، مفهومی محوری در نظریه ساختاربندی گیدنز است (Jenkins, 2000: 10). گیدنز، هویت را در ارتباط با دو دسته از عوامل خرد و کلان مرتبط به هم، یعنی ساختارها و نهادهای مدرن و ویژگی‌های عامل یا عاملیت مورد تحلیل قرار می‌دهد. هویت شخصی و خود، مفهوم منفعلی نیست که صرفاً با آثار بیرونی شکل گرفته باشد؛ بلکه افراد ضمن ساختن و پرداختن هویت شخصی خویش، صرف‌نظر از کیفیت محلی یا موضعی اعمال و افعال آن‌ها، به‌طور مستقیم در ایجاد و اعتلای بعضی از آثار اجتماعی جهانی نیز مشارکت دارند (گیدنز، ۱۳۸۵: ۸۱). گیدنز معتقد است یک‌پارچگی جهانی، صرفاً فرآیندی نیست که در بعد اقتصادی باشد و نیز لزوماً نهادهای گذشته را از بین برده یا در حال از میان بردن باشد. گیدنز به تبیین همان اصلی می‌پردازد که می‌توان آن را توازی و همزیستی هویت‌های جمعی خرد و کلان نامید (گیدنز، ۱۳۷۹: ۱۳؛ توسلی و قاسمی، ۱۳۸۳: ۱۹۷). جهانی‌شدن موجب می‌شود تا فرهنگ‌ها ضمن شناخت خود و تقویت خودآگاهی محلی، به همزیستی فرهنگ و استفاده از میراث مثبت تحول فرهنگ جهانی روی آورند و بر اساس عقلانیت به سوی آموزه‌های مستحکم جهانی آگاهی محلی و «جهانی بیندیش و محلی عمل کن» جهت یابند (گنون، ۱۳۷۸: ۷۶؛ شایگان، ۱۳۸۰: ۱۰).

این پرداخت نظری بدین معناست که رویکرد رساله حاضر در بخش نخست دستگاه نظری، وجود هم‌زمان و درکنار هم هویت اروپایی و هویت فرهنگی مسلمانان مهاجر را مطرح می‌کند و افق نگاه هویتی خود را از گیدنز وام می‌گیرد. گیدنز بر آن است که تغییر شکل هویت شخصی و پدیده جهانی‌شدن در دوران اخیر را به‌عنوان دو قطب دیالکتیک محلی و جهانی مطرح کند (گیدنز، ۱۳۸۲: ۵۶). در واقع در این رویکرد، هویت‌های خرد و کلان فرد، هم‌زمان بر فرد وارد می‌شوند و چنان‌که عاملی می‌گوید نمودهایی از ظهور هم‌زمانی‌های فرهنگی و هویتی پدیدار می‌شود (عاملی، ۱۳۸۳: ۹۸). گیدنز درباره جهانی‌شدن و همگرایی کشورها معتقد است که

یک پارچگی جهانی صرفاً فرآیندی نیست که در بعد اقتصادی، بر اساس اقتصاد بازار قابل فهم باشد و نیز لزوماً نهادهای گذشته را از بین برده یا در حال از میان بردن آنها باشد. لذا این پدیده پایان سیاست، ملت-دولت، خانواده، عواطف، فرهنگ و مانند آن نیست، بلکه بر عکس، برخی از آنها را تقویت می‌کند (گیدنز، ۱۳۷۹: ۱۳). در منطق گیدنز، فرایندهایی مانند یک پارچگی جهانی و همگرایی اروپایی، منشور یا چهره‌ای سه وجهی هستند که بالاخص در بازار جهانی، قدرت‌های معینی را از ملت‌ها جدا می‌کند. از طرف دیگر، یک پارچگی جهانی و همگرایی اروپایی معنایی ضمنی و نیرویی مخالف در درون خود دارد. از این جهت، یک پارچگی جهانی فشار می‌آورد تا امکانات و تحرک‌های جدیدی را برای مناطق خودبسنده و هویت‌های فرهنگی محلی به وجود آید. بنابراین، می‌توان گفت یک پارچگی جهانی، افزون بر وارد کردن فشار به سمت بالا به سمت پایین نیز فشار وارد می‌کند. اثر فشار به پایین یک پارچگی جهانی و هم‌گرایی اروپایی، دلیل احیای ناسیونالیسم محلی، شکل‌های محلی، هویت فرهنگی و هویت دینی و مانند آن بوده است (گیدنز، ۱۳۷۹: ۳۶؛ گیدنز، ۱۳۷۸: ۸۰). همچنین بنا به اعتقاد گیدنز، در یک پارچگی مانند آنچه در اتحادیه اروپا به وقوع پیوست، به‌عنوان یک پدیده ذاتی، زندگی شخصیت، هویت، هیجان‌ها و روابط با دیگر مردم، همه با روند یک پارچگی تغییر شکل می‌دهند و حالت مجدد می‌گیرند، چون یک پارچگی جهانی، فرهنگ محلی و محتوای محلی زندگی را مورد تهاجم قرار می‌دهد و ما را مجبور می‌کند تا به‌صورت بازتر، انعطاف‌پذیرتر و فردی‌تر زندگی کنیم (گیدنز، ۱۳۸۲: ۲۵۶؛ دهشیری، ۱۳۷۹: ۷۶).

این بخش از دستگاه نظری این پژوهش، در تداوم این فرضیه اصلی پژوهش مطرح شده است که روند همگرایی اروپایی منجر به همزیستی مسلمانان با فرهنگ اروپایی شده است. با این فرض و با توجه به نظرات گیدنز، به‌عنوان خوانش نظری مطرح می‌شوند که در این رویکرد عموم مسلمانان مهاجر در اروپا به همزیستی با فرهنگ اروپایی دست یافته و هم‌زمان از دو و یا چند منبع هویتی تأثیر می‌گیرند و انتخاب آزادانه، منجر به آمیزش مؤلفه‌های هویتی مورد مواجهه از سوی مسلمانان می‌شود. بنابراین، شناسه‌های هویتی این مسلمانان، با توجه به این مفهوم، هم‌زمان از شناسه‌های جهانی شدن و اروپایی و نیز از شناسه‌های شرقی و مسلمانی وام می‌گیرد.

۲- رویکرد تناقض

رویکرد تناقض‌آمیز و همراه با ستیز هویت‌های خرد و کلان عمدتاً در آرای مانوئل کاستلز تجلی می‌یابد. کاستلز معتقد است هویت ساخته می‌شود و سازمان‌دهنده معناست، با این تفاوت که در این بحث کانون توجه او به هویت جمعی است تا هویت فردی. فرضیه اساسی او این است که به‌طور کلی این‌که چه کسی و به چه منظور هویت جمعی را بر می‌سازد تا حد زیادی تعیین‌کننده محتوای نمادین هویت مورد نظر و معنای آن برای کسانی است که خود را با آن یکی می‌دانند یا خود را بیرون از آن تصور می‌کنند. او سه نوع برساختن هویت متمایز را نام می‌برد که عبارتند از (کاستلز، ۱۳۸۰: ۲۴-۲۵) هویت مشروعیت‌بخشی، هویت مقاومت و هویت برنامه‌دار. وی اظهار می‌کند که هویت مشروعیت‌بخش توسط نهادهای غالب جامعه ایجاد می‌شود تا سلطه آن‌ها را بر کنشگران اجتماعی گسترش دهد و عقلانی کند. این نظریه با نظریه‌های گوناگون مربوط به ملی‌گرایی نیز همخوانی دارد. به نظر کاستلز پیامد وابستگی به چنین هویتی ایجاد جامعه مدنی است. بنا به رأی کاستلز هویت مقاومت به دست کنشگرانی ایجاد می‌شود که در اوضاع و احوال یا شرایطی قرار دارند که از طرف سلطه بی‌ارزش تلقی می‌شود یا داغ‌ننگ بر آن‌ها زده می‌شود. از این رو مبنای این هویت‌سنگرایی برای مقاومت و بقا بر مبنای اصول متفاوت یا متضاد با اصول مورد حمایت نهادهای جامعه شناخته می‌شود (توسلی، ۱۳۸۳: ۱۵-۵۵). در عین آن‌که مرزهای جغرافیایی اجتماعی در اثر تمرکزگرایی و ادغام سیاسی رنگ می‌بازند، مرزهای نمادین، مرزهایی که در ذهن و قلب اعضا وجود دارد، اهمیت می‌یابند. این روند پاسخی به یکسان‌سازی فرهنگی و اجتماعی منبعت از فرآیند ملت‌سازی و نیز جذب و ادغام مناطق پیرامونی در همگرایی‌های کلان مانند مراکز شهری است. افزون بر این، با فشار بر دگرگون شدن اجتماعات و جزئی از این فرآیند از آن سو، مرزها با شدت بیشتری نمادین می‌شوند. تفاوت اعضای اجتماع با دیگران ترکیب می‌یابد و بر آن تأکید می‌شود و بر احساس ما در تعارض با آنان اصرار می‌شود، در این بین، احساسی نمادین از شباهت میان اعضای اجتماع شاید تنها شیوه دفاعی ممکن باشد. در برخی از موارد تأکید بر هویتی که از قرار سنتی است، ممکن است در واقع، همچون حجابی باشد که در پس پرده آن دگرگونی متناهی با تعارض و اختلال به وقوع می‌پیوندد (جنکینز، ۱۳۸۱: ۱۸۳). این تعبیر که همخوان با شکل‌گیری هویت‌های مقاومت در خوانش کاستلز است، دال بر مرکزگرایی گروه‌هایی است که احساس می‌کنند از سوی مرکز در فشارند، و از این رو، ناگزیر به

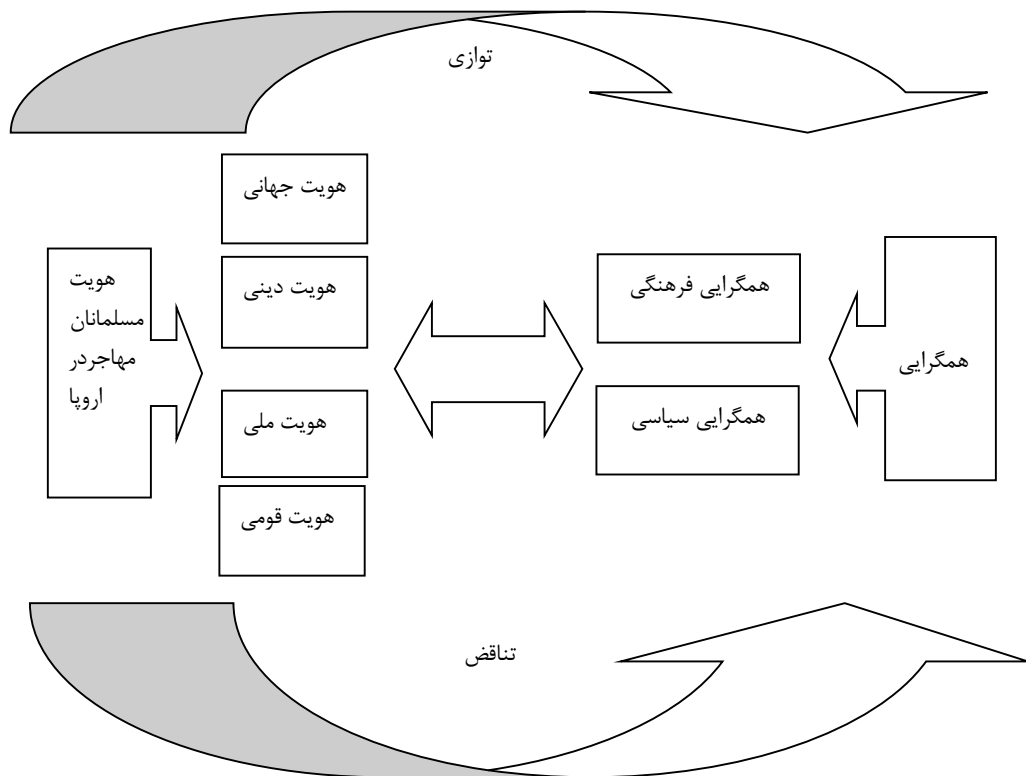
دنبال یک جان‌پناه می‌گردند که این جان‌پناه به آنان هویتی دیگر ببخشد. کاستلز در این مورد می‌گوید که اجتماعات محلی که از رهگذر کنش جمعی برساخته و از رهگذر حافظه جمعی نگهداری می‌شوند، منابع خاصی برای هویت هستند. اما این هویت‌ها در اکثر موارد، واکنش‌های تدافعی علیه تحمیل بی‌نظمی جهانی و تغییرات پرشتاب و کنترل‌ناپذیر به‌شمار می‌آیند. آنها جان‌پناه می‌سازند نه به‌شست. به‌نظر کاستلز بنیادگرایی، ملی‌گرایی فرهنگی و جماعت‌های منطقه‌ای روی هم رفته، واکنش‌های تدافعی علیه سه تهدید یعنی جهانی شدن، شبکه‌بندی و انعطاف‌پذیری و بحران خانواده پدرسالار می‌باشند. کاستلز چنین واکنشی را از طرف اقلیت‌ها به روندهای فوق‌ناشی از بی‌قدرتی و عدم امکان کنترل شرایط جهانی از سوی مردم می‌داند، زیرا وقتی جهان بزرگ‌تر از آن می‌شود که بتوان آن را کنترل کرد، کنش‌گران اجتماعی درصدد برمی‌آیند تا دوباره جهان را به حد و اندازه قابل دسترس خود تکه‌تکه کنند. وقتی شبکه‌ها، زمان و مکان را محو می‌کنند، مردم خود را به جاهایی متصل می‌کنند و حافظه تاریخی خود را به یاری می‌خوانند. وقتی حفاظت پدرسالارانه از شخصیت فرو می‌پاشد، مردم ارزش متعالی خانواده و اجتماع را به منزله مشیت الهی تصدیق می‌کنند (کاستلز، ۱۳۸۰: ۸۶-۸۸). به نظر کاستلز، پیامد هویت مقاومت، ایجاد اجتماعات^۴ و جماعت‌هاست^۵. کاستلز این نوع هویت را مهم‌ترین شکل هویت‌سازی جامعه معاصر می‌داند. وی اشکال این نوع هویت را ملی‌گرایی مبتنی بر قومیت و بنیادگرایی^۶ می‌نامد. سومین نوع هویت که کاستلز از آن سخن می‌گوید، «هویت برنامه‌دار» است. این هویت هنگامی مطرح می‌شود که کنش‌گران اجتماعی با استفاده از هر گونه مواد و مصالح فرهنگی قابل دسترس هویت جدیدی می‌سازند که موقعیت آنان را در جامعه از نو تعریف می‌کند و به این ترتیب در پی تغییر شکل کل ساخت اجتماعی هستند (کاستلز، ۱۳۸۴: ۶۷). سنخ‌شناسی کاستلز از فرآیندهای شکل‌گیری گفتمان‌های هویت بر این نکته تأکید دارد که جهان معاصر، جهانی است مبتنی بر تکثر فرهنگی، که سه شکل فوق‌جلوه‌های این تکثر به شمار می‌رود، اما او با حمله به جهانی شدن، امکان شکل‌گیری هویت فراملی و هویتی را که متأثر از جلوه‌های جهانی شدن است، منتفی می‌داند. به تعبیر او، فرآیند جهانی شدن فنی-اقتصادی که شکل‌دهنده دنیای ماست از چند جبهه، یعنی فرهنگ‌ها و

4- Communities

5- Communes

6- Fundamentalism

تاریخ‌ها و جغرافیایی‌های گوناگون به چالش کشیده شده و بالاخره در این چالش دگرگون خواهد شد (کاستلز، ۱۳۸۰: ۱۹؛ بنگرید به: Fenton, 2003: 175-180؛ بنگرید به: Hall, 1992: 277، بشیریه، ۱۳۷۹: ۸۶؛ Hall, 1996: 10-12).

نمودار ۱-۴: مدل پژوهشی

گفتار سوم: روش تحقیق

۱- روش تحقیق: پیمایش

پیمایش مجموعه‌ای از روش‌های منظم و استاندارد است که برای جمع‌آوری اطلاعات افراد، خانواده‌ها و یا مجموعه‌های بزرگ‌تر مورد استفاده قرار می‌گیرد. پیمایش، تکنیک خاصی در گردآوری اطلاعات نیست هر چند عمدتاً از پرسشنامه استفاده می‌شود اما فنون دیگری مانند

مصاحبه عمیق و مصاحبه ساختنی، مشاهده تحلیل محتوا جز این‌ها هم به کار می‌رود (دواس، ۱۳۷۶: ۱۳ و بی، ۱۳۸۰: ۵۵۷). پیمایش توصیفی برای نمایش یا مستند کردن وضعیت یا نگرش‌های جاری انجام می‌شود، یعنی آن‌چه را که در وضع موجود هست، توصیف می‌کند (ویمر و دومینیک، ۱۳۸۴: ۲۶۵).

۲- جامعه آماری

این پژوهش، جامعه مسلمانان مهاجر کشورهای اتحادیه اروپا را به‌عنوان جامعه آماری، مدنظر قرار داده است و به‌طور خاص به جامعه مسلمانان مهاجر مقیم در شهرهای پاریس و بروکسل خواهد پرداخت.

۳- واحد آماری

واحد آماری تحقیق حاضر، شامل افراد خانوارهای مسلمان دارای اصالت غیراروپایی می‌باشد که می‌توانند مهاجران نسل اول و یا نسل دوم باشند که در زمان اجرای این پژوهش ۱۸ سال و بالاتر داشتند. منظور از خانوار مسلمان در اینجا، یک یا چند نفری است که با هم در یک اقامتگاه زندگی می‌کنند، با هم خرج می‌کنند و معمولاً با هم غذا می‌خورند (حسین‌بر، ۱۳۸۶: ۱۲۳).

۴- روش نمونه‌گیری

نمونه‌گیری یعنی مشارکت تعدادی از جامعه آماری که نمایان‌گر کل جامعه آماری باشد (الرک بی‌ستل، ۱۹۹۵: ۱۱۰). در حقیقت نمونه‌گیری نحوه انتخاب افراد واجد شرایط از داخل جامعه مورد مطالعه است (ازکیا و دربان آستانه، ۱۳۸۲: ۲۴۳). در این پژوهش کوشش خواهد شد که با ترکیب دو روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای و انباشتی به نمونه‌ای نسبتاً معرف دست یابیم.

۵- روش تعیین حجم نمونه

در این پژوهش، با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه را به شیوه زیر محاسبه می‌کنیم: اجرای فرمول نمونه‌گیری کوکران با ضریب درستی ۰/۹۵.

N = حجم جامعه آماری

n = حجم نمونه

Z = مقدار متغیر نرمال واحد استاندارد، که در سطح اطمینان ۹۵ درصد برابر ۱/۹۶ می باشد

P = مقدار نسبت صفت موجود در جامعه ۰/۵

q = درصد افرادی که فاقد آن صفت در جامعه هستند ($q = 1 - p$)

d = مقدار اشتباه مجاز (در این جا ۰/۰۵)

$$n = \frac{\frac{z^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{z^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

از ۱۶۰ هزار نفر جمعیت مسلمانان بروکسل نیز حجم نمونه‌ای برابر یا بیش‌تر از ۳۸۳ نفر محاسبه شد. با در نظر گرفتن جمعیت مسلمانان پاریس در حدود ۲۲۰ هزار نفر، حجم نمونه‌ای برابر و یا بیشتر از ۳۸۳ نفر نیز برای مطالعه در این شهر در نظر گرفته شد. بنابراین، در این پژوهش، ما دو فضای نمونه مجزا از یکدیگر به جمعیت ۳۸۳ و ۳۸۴ نفر خواهیم داشت که با توجه به امکان عدم بازگشت برخی پرسشنامه‌ها، ۴۰۰ پرسشنامه در هر شهر توزیع خواهد شد.

۶- چارچوب نمونه‌گیری

چارچوب نمونه‌گیری، در معنای کلی فهرست یا مجموعه‌ای از نشانی‌هایی است که همه افراد واحدهای نمونه را در جامعه آماری مشخص می‌کند. وقتی چارچوب نمونه، عضویت طبقاتی را نشان نمی‌دهد و فهرستی از جامعه در دست نیست، محققان نمونه‌گیری سهمیه‌ای را در نظر می‌گیرند. برای آن‌که جمعیت زنان و مردان در سرشاخه‌ها برابر باشد، در اعداد فرد سرشاخه‌ها، هر جا سرشاخه نمونه به سمت جامعه مردان افزوده شود، در مورد بعدی، تعداد سرشاخه به نفع نمونه‌های زن، افزوده شد. با توجه به عدم وجود آمار شغلی مستند از جامعه مسلمانان، در انتخاب نمونه‌های سرشاخه، تلاش بر آن خواهد بود که توزیع مشاغل به‌نحو مطلوبی در نمونه‌های انتخاب شده به‌عنوان سرشاخه رعایت گردد.

۷- تکنیک و ابزار گردآوری داده‌ها

در بیشتر این نوشتار از مصاحبه به‌عنوان مهم‌ترین تکنیک تحقیق و پرسشنامه به‌مثابه رایج‌ترین ابزار گردآوری داده‌ها بهره گرفته شده است.

۸- روایی و پایایی ابزار گردآوری داده‌ها

در فرایند این تحقیق برای هر یک از متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش، حدود ۱۲۰ گویه تهیه شد که این گویه‌ها از استنباط‌های شخصی، پژوهش‌های پیشین معتبر که به مقولات مورد سنجش پرداخته بودند، از نظرات اساتید و دانشجویان دکترای علوم سیاسی و اجتماعی استفاده شد. روایی و اعتبارسنجی ابزار سنجش، در واقع پاسخ به این پرسش است که آیا در فرایند پژوهش، واقعا همان چیزی اندازه‌گیری می‌شود که ما مدعی اندازه‌گیری آن هستیم، یا خیر (اتسلندر، ۱۳۷۱: ۴۲؛ ساروخانی، ۱۳۷۳: ۲۸۷).

۹- ارزیابی گویه‌های پرسش‌نامه با کاربرد روش آلفای کرونباخ

برای محاسبه همابستگی درونی ابزار پرسشنامه‌ها از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. برای محاسبه ضریب آلفای کرونباخ ابتدا باید واریانس نمره‌های هر زیرمجموعه از سوال‌های پرسشنامه (یا زیر آزمون) و واریانس کل را محاسبه و سپس با استفاده از فرمول زیر مقدار ضریب آلفا را محاسبه کرد.

$$J = \text{تعداد زیرمجموعه سوال‌های پرسشنامه یا آزمون.}$$

$$S_j^2 = \text{واریانس زیر آزمون } j \text{ ام.}$$

$$S^2 = \text{واریانس کل آزمون.}$$

گفتار سوم: توصیف متغیرها

۱- متغیرهای زمینه‌ای

با توجه به حجم نمونه به دست آمده، نیمی از پاسخگویان ساکن در شهر بروکسل و نیمی ساکن در شهر پاریس می‌باشند. جنسیت پاسخگویان در سطح سنجش اسمی مورد بررسی قرار گرفته است. نما یا بیشترین فراوانی مربوط به پاسخگویان با جنسیت مذکر می‌باشد. ۶۸/۵ درصد از پاسخگویان مرد و ۲۷/۶ درصد نیز زن می‌باشند. نما یا بیشترین فراوانی مربوط به رده سنی ۲۱ تا ۳۰ سال می‌باشند که حدود ۴۰ درصد از پاسخگویان را تشکیل می‌دهد و پس از آن

رده سنی ۴۱ تا ۵۰ سال با فراوانی ۲۰/۳ درصد قرار می‌گیرد. در مجموع نزدیک نیمی (میانه) از پاسخگویان در رده نوجوانی و جوانی تا سن ۳۰ سال قرار دارند و نیمی دیگر در گروه‌های سنی بالای ۳۰ سال قرار می‌گیرد. نما یا بیشترین فراوانی مربوط به رده تحصیلی دیپلم می‌باشد که ۳۵/۲ درصد از پاسخگویان را تشکیل می‌دهد و پس از آن تحصیلی زیردیپلم با فراوانی ۲۴ درصد قرار می‌گیرد. در مجموع ۳۳/۲ از پاسخگویان دارای تحصیلات عالی می‌باشند که از این میان ۱۹/۳ درصد دارای تحصیلات فوق دیپلم و لیسانس و ۵/۵ درصد فوق لیسانس و ۹/۴ درصد دکترا می‌باشند. یافته‌ها نشان می‌دهد که نما یا بیشترین فراوانی مربوط به رده درآمدی ۱۰۰۱ تا ۲۰۰۰ یورو می‌باشد. ۳۵/۵ درصد از پاسخگویان دارای چنین درآمدی می‌باشند. پس از آن ۲۰/۲ درصد از پاسخگویان دارای درآمد ۵۰۱ تا ۱۰۰۰ یورو می‌باشند. ۱۸/۲ درصد از پاسخگویان دارای درآمد ۲۰۰۱ تا ۴۰۰۰ یورو می‌باشند و تنها ۱/۳ درصد ایشان درآمد بالای ۴۰۰۰ یورو درآمد دارند. یافته‌ها بیانگر آن است که نما یا بیشترین فراوانی مربوط به پاسخگوییانی است که بین ۱۱ تا ۲۰ سال سابقه مهاجرت دارند و حدود ۳۴ درصد از جمعیت پاسخگو را تشکیل می‌دهند. پس از آن حدود ۲۲ درصد از پاسخگویان دارای سابقه ۲۱ تا ۳۰ سال مهاجرت می‌باشند. حدود ۲۱ درصد از پاسخگویان دارای سابقه مهاجرت بالای ۳۰ سال می‌باشند و حدود ۱۸/۵ درصد از پاسخگویان نیز سابقه مهاجرت زیر ۱۰ سال دارند. در این مطالعه به بررسی نسل مهاجرت در سه گروه نسل اول یا اجداد، نسل دوم یا والدین و نسل سوم به معنی خود فرد پرداخته شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که نما یا بیشترین فراوانی پاسخگویان با فراوانی ۵۰ درصد یعنی نیمی از ایشان به همراه نسل دوم یا والدین خود مهاجرت نموده‌اند. ۳۴/۵ درصد از پاسخگویان خودشان اقدام به مهاجرت نموده‌اند و تنها حدود ۷ درصد از نسل اول یا اجدادشان اقدام به مهاجرت کرده‌اند. در مجموع می‌توان نتیجه گرفت نزدیک ۵۷ درصد از پاسخگویان در تصمیم به مهاجرت خود نقش جدی نداشته‌اند.

۲- توصیف متغیرهای پژوهش

در این قسمت به توصیف متغیرها و مقیاس‌ها و معرف‌های مربوط به این متغیرها پرداخته می‌شود. همگرایی و پذیرش، طرد مسلمانان، هویت جهانی و هویت ملی و هویت دینی و هویت قومی و سه معرف مربوط به هریک از هویت‌های چهارگانه و نیز میزان انسجام درونی مسلمانان و معرف‌های آن مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.

۲-۱- ارزیابی همگرایی مسلمانان در اروپا

۲-۱-۱. ارزیابی پذیرش مسلمانان

در این مطالعه جهت سنجش همگرایی یا میزان پذیرش مسلمانان از دو معرف تعامل سازنده و عدم تبعیض دینی استفاده شده است.

۲-۱-۱-۱. تعامل سازنده

بیشترین فراوانی و بیش از نیمی از پاسخگویان پذیرش مسلمانان را در حد متوسط ارزیابی کرده‌اند. ۱۷/۷ درصد از ایشان میزان پذیرش را کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند در حالی که ۲۴/۴ درصد از ایشان میزان پذیرش مسلمانان، توسط شهروندان اروپایی را زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند.

جدول ۱- دیدگاه پاسخگویان نسبت به میزان تعامل سازنده اروپاییان با مسلمانان

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۷/۱	۷/۱	۶/۸	۵۲	خیلی کم
۱۸/۵	۱۱/۴	۱۰/۹	۸۴	کم
۷۴/۶	۵۶/۱	۵۳/۸	۴۱۳	متوسط
۹۰/۸	۱۶/۲	۱۵/۵	۱۱۹	زیاد
۱۰۰	۹/۲	۸/۹	۶۸	خیلی زیاد
	۱۰۰	۹۵/۸	۷۳۶	جمع
		۴/۲	۳۲	بدون جواب
		۱۰۰	۷۶۸	جمع کل

۲-۱-۱-۲. عدم تبعیض دینی

جدول ۲- دیدگاه پاسخگویان نسبت به عدم تبعیض دینی اروپاییان نسبت به مسلمانان

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۲۵/۴	۲۵/۴	۲۴/۶	۱۸۹	خیلی کم
۷۳/۴	۴۷/۹	۴۶/۴	۳۵۶	کم
۹۹/۹	۲۶/۵	۲۵/۷	۱۹۷	متوسط
۱۰۰/۰	۰/۱	۰/۱	۱	زیاد
	۱۰۰/۰	۹۶/۷	۷۴۳	جمع
		۳/۳	۲۵	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

مقیاس میزان پذیرش مسلمانان طیفی است که حاصل جمع مجموع نمرات معرف‌های تعامل سازنده و عدم تبعیض دینی می‌باشد. یافته‌ها نشان می‌دهد در مجموع ۴۳/۶ درصد پذیرش و همگرایی را کم و خیلی کم ارزیابی نموده‌اند. ۳۸/۴ درصد از پاسخگویان میزان همگرایی را متوسط دانسته‌اند و تنها ۱۵/۷ درصد از پاسخگویان میزان همگرایی را زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند.

جدول ۳- میزان پذیرش مسلمانان توسط اروپاییان

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۸/۰	۸/۰	۷/۸	۶۰	خیلی کم
۴۴/۶	۳۶/۶	۳۵/۸	۲۷۵	کم
۸۳/۹	۹۳/۳	۳۸/۴	۲۹۵	متوسط
۹۹/۹	۱۶/۰	۱۵/۶	۱۲۰	زیاد
۱۰۰/۰	۰/۱	۰/۱	۱	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۹۷/۸	۷۵۱	جمع
		۲/۲	۱۷	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۲-۱-۲- ارزیابی طرد مسلمانان

۲-۱-۲-۱. تعارض رفتاری با مسلمانان

تعارض رفتاری به‌عنوان یکی از معرف‌های واگرایی مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که:

جدول ۴- دیدگاه پاسخگویان نسبت به تعارض رفتاری اروپاییان با مسلمانان

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۷/۹	۷/۹	۶/۶	۵۱	خیلی کم
۳۵/۲	۲۷/۴	۲۳/۰	۱۷۷	کم
۶۹/۱	۳۳/۸	۲۸/۵	۲۱۹	متوسط
۸۷/۳	۱۸/۲	۱۵/۴	۱۱۸	زیاد
۱۰۰/۰	۱۲/۷	۱۰/۷	۸۲	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۸۴/۲	۶۴۷	جمع
		۱۵/۸	۱۲۱	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۲-۱-۲-۲. تبعیض دینی

یافته‌ها نشان می‌دهد ۶۸/۱ درصد از پاسخگویان تبعیض دینی را در حد کم و خیلی کم ارزیابی نموده‌اند. ۲۰/۴ درصد میزان تبعیض دینی را متوسط و ۷/۱ درصد نیز میزان آن را زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند.

یافته‌ها نشان می‌دهد که در مجموع ۴۸/۶ درصد از پاسخگویان میزان طرد مسلمانان توسط شهروندان اروپایی را کم و خیلی کم ارزیابی نموده‌اند و ۲۴ درصد نیز میزان واگرایی و طرد را در حد متوسط و ۲۴/۲ درصد از مسلمانان میزان طرد را زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند.

جدول ۵- دیدگاه پاسخگویان نسبت به تبعیض دینی اروپاییان نسبت به مسلمانان

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۴۵/۶	۴۵/۶	۴۳/۶	۳۳۵	خیلی کم
۷۱/۳	۲۵/۶	۲۴/۵	۱۸۸	کم
۹۲/۶	۲۱/۴	۲۰/۴	۱۵۷	متوسط
۹۷/۰	۴/۴	۴/۲	۳۲	زیاد
۱۰۰/۰	۳/۰	۲/۹	۲۲	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۹۵/۶	۷۳۴	جمع
		۴/۴	۳۴	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

جدول ۶- میزان طرد مسلمانان توسط اروپاییان

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۲/۸	۱۲/۸	۱۲/۴	۹۵	خیلی کم
۵۰/۲	۳۷/۴	۳۶/۲	۲۷۸	کم
۷۵/۰	۲۴/۸	۲۴/۰	۱۸۴	متوسط
۹۴/۲	۱۹/۲	۱۸/۶	۱۴۳	زیاد
۱۰۰/۰	۵/۸	۵/۶	۴۳	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۹۶/۷	۷۴۳	جمع
		۳/۳	۲۵	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۲-۲- توصیف هویت جهانی مسلمانان اروپا

سنجش هویت جهانی مسلمانان در این مطالعه با سه معرف تعلق خاطر به ارزش های جهانی، وفاداری به جامعه جهانی و احساس عضویت در جامعه جهانی در مسلمانان اروپا مورد سنجش و بررسی قرار گرفته است. هویت جهانی مسلمانان مهاجر مقیاسی است که حاصل مجموع نمرات سه طیف یاد شده می باشد. یافته ها نشان می دهد ۲۰/۷ درصد از پاسخگویان هویت جهانی شان در حد کم و خیلی کم می باشد. ۳۹/۱ درصد نیز در حد متوسط، ۳۳/۶ درصد نیز دارای هویت جهانی در حد زیاد و خیلی زیاد می باشند.

جدول ۷- ارزیابی هویت جهانی مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۳/۳	۳/۳	۳/۱	۲۴	خیلی کم
۲۲/۲	۱۸/۸	۱۷/۶	۱۳۵	کم
۶۴/۰	۴۱/۸	۳۹/۱	۳۰۰	متوسط
۹۵/۳	۳۱/۲	۲۹/۲	۲۲۴	زیاد
۱۰۰/۰	۴/۷	۴/۴	۳۴	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۹۳/۴	۷۱۷	جمع
		۶/۶	۵۱	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۱-۲-۲. تعلق خاطر به ارزش‌های جهانی در مسلمانان اروپا

تعلق خاطر به ارزش‌های جهانی در ۲۲/۶ درصد از پاسخگویان در حد کم و خیلی کم می‌باشد در حالی که در ۲۰/۴ درصد از پاسخگویان همین ارزش‌ها در حد زیاد و خیلی زیاد وجود دارد. ۲۱/۵ درصد از پاسخگویان نیز ارزش‌های جهانی را در حد متوسط مورد اعتنا قرار می‌دهند.

جدول ۸- ارزیابی تعلق خاطر به ارزش‌های جهانی مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۷/۰	۱۷/۰	۱۰/۹	۸۴	خیلی کم
۳۵/۲	۱۸/۲	۱۱/۷	۹۰	کم
۶۸/۵	۳۳/۳	۲۱/۵	۱۶۵	متوسط
۲۹/۹	۲۴/۴	۱۵/۸	۱۲۱	زیاد
۱۰۰/۰	۷/۱	۴/۶	۳۵	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۶۴/۵	۴۹۵	جمع
		۳۵/۵	۲۷۳	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۲-۲-۲. وفاداری به جامعه جهانی در مسلمانان اروپا

سنجش میزان وفاداری مسلمانان مهاجر به جامعه جهانی بیانگر آن است که ۲۶/۷ درصد دارای میزان وفاداری کم و خیلی کم می‌باشند در حالی که ۲۸ درصد دارای وفاداری زیاد و خیلی زیاد می‌باشند و ۳۵/۵ درصد از پاسخگویان نیز دارای وفاداری نسبی هستند.

جدول ۹- ارزیابی وفاداری به جامعه جهانی مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۳/۵	۳/۵	۳/۱	۲۴	خیلی کم
۲۹/۶	۲۶/۱	۲۳/۶	۱۸۱	کم
۶۹/۰	۳۹/۴	۳۵/۵	۲۷۳	متوسط
۹۸/۳	۲۹/۳	۲۶/۴	۲۰۳	زیاد
۱۰۰/۰	۱/۷	۱/۶	۱۲	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۹۰/۲	۶۹۳	جمع
		۹/۸	۷۵	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۲-۲-۳. احساس عضویت در جامعه جهانی در مسلمانان اروپا

یافته‌ها نشان می‌دهد که ۵۴/۲ درصد از پاسخگویان به میزان کم و خیلی کم احساس عضویت در جامعه جهانی دارند. ۲۸ درصد نیز احساس عضویت در حد متوسط دارند و تنها ۴/۲ درصد از ایشان احساس عضویت خیلی زیاد نسبت به جامعه جهانی دارند.

۲-۳-۲. توصیف هویت دینی مسلمانان اروپا

هویت دینی مسلمانان اروپا توسط سه معرف تعلق ارزشی به دین، تعلق به اجتماع دینی و نمایش رفتار دینی مورد بررسی و سنجش قرار گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که هویت دینی حدود ۳۵ درصد از پاسخگویان در حد خیلی کم و کم می‌باشد. ۱۷/۲ درصد دارای هویت دینی متوسط و ۴۳/۶ درصد از پاسخگویان نیز دارای هویت دینی قوی می‌باشند.

جدول ۱۰- ارزیابی احساس عضویت در جامعه جهانی در مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۲۵/۸	۲۵/۸	۲۲/۳	۱۷۱	خیلی کم
۶۲/۷	۳۷/۰	۳۱/۹	۲۴۵	کم
۹۵/۲	۳۲/۴	۲۸/۰	۲۱۵	متوسط
۱۰۰/۰	۴/۸	۴/۲	۳۲	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۸۶/۳	۶۶۳	جمع
		۱۳/۷	۱۰۵	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

جدول ۱۱- ارزیابی هویت دینی مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۳/۴	۱۳/۴	۱۲/۹	۹۹	خیلی کم
۳۶/۷	۲۳/۳	۲۲/۴	۱۷۲	کم
۵۴/۶	۱۷/۹	۱۷/۲	۱۳۲	متوسط
۸۰/۸	۲۶/۲	۲۵/۱	۱۹۳	زیاد
۱۰۰/۰	۱۹/۲	۱۸/۵	۱۴۲	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۹۶/۱	۷۳۸	جمع
		۳/۹	۳۰	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۱-۳-۲. تعلق ارزشی به دین در مسلمانان اروپا

یافته‌ها نشان می‌دهد که در میان ۱۱/۲ درصد از پاسخگویان تعلق ارزشی به دین در حد کم و خیلی کم می‌باشد. ۱۳/۸ درصد از ایشان دارای تعلق ارزشی به دین در حد متوسط می‌باشند. تعلق ارزشی به دین در میان ۶۵/۴ درصد از پاسخگویان در حد زیاد و خیلی زیاد می‌باشد.

جدول ۱۲- ارزیابی تعلق ارزشی به دین در مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۵/۵	۵/۵	۴/۹	۳۸	خیلی کم
۱۲/۴	۶/۹	۶/۳	۴۸	کم
۲۷/۷	۱۵/۳	۱۳/۸	۱۰۶	متوسط
۵۴/۲	۲۶/۵	۲۴/۰	۱۸۴	زیاد
۱۰۰/۰	۴۵/۸	۴۱/۴	۳۱۸	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۹۰/۴	۶۹۴	جمع
		۹/۶	۷۴	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۲-۳-۲. تعلق به اجتماع دینی در مسلمانان اروپا

تعلق به اجتماع دینی به عنوان یکی از معرفت‌های هویت دینی مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد ۲۵/۸ درصد از پاسخگویان دارای تعلق کم و خیلی کم به اجتماع دینی می‌باشند. ۲۸/۵ درصد از پاسخگویان دارای تعلق به اجتماع دینی در حد متوسط می‌باشند. تعلق به اجتماع دینی در میان ۲۲/۲ درصد از پاسخگویان نیز در حد زیاد و خیلی زیاد وجود دارد.

جدول ۱۳- ارزیابی تعلق به اجتماع دینی در مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۸/۳	۸/۳	۶/۴	۴۹	خیلی کم
۳۳/۷	۲۵/۴	۱۹/۴	۱۴۹	کم
۷۱/۰	۳۷/۳	۲۸/۵	۲۱۹	متوسط
۹۱/۱	۲۰/۱	۱۵/۴	۱۱۸	زیاد
۱۰۰/۰	۸/۹	۶/۸	۵۲	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۷۶/۴	۵۸۷	جمع
		۲۳/۶	۱۸۱	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۳-۲-۲. نمایش رفتار دینی توسط مسلمانان اروپا

یافته‌ها بیانگر آن است که ۹/۸ درصد از پاسخگویان نسبت به نمایش رفتار دینی بسیار کم و کم اقدام می‌نمایند در حالی که ۵/۳ درصد رفتار دینی خود را در حد متوسط و ۴۸ درصد نیز تظاهرات رفتار دینی را در حد زیاد و خیلی زیاد عنوان نموده‌اند.

جدول ۱۴- ارزیابی نمایش رفتار دینی در مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۲/۵	۲/۵	۱/۶	۱۲	خیلی کم
۱۵/۵	۱۳/۰	۸/۲	۶۳	کم
۲۳/۹	۸/۵	۵/۳	۴۱	متوسط
۴۹/۹	۲۶/۰	۱۶/۴	۱۲۶	زیاد
۱۰۰/۰	۵۰/۱	۳/۶	۲۴۳	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۶۳/۲	۴۸۵	جمع
		۳۶/۸	۲۸۳	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۴-۲-۲. توصیف هویت ملی مسلمانان اروپا

هویت ملی مسلمانان اروپا توسط سه معرف تعلق خاطر به ارزش‌های ملی، وفاداری مشترک ملی و میراث مشترک ملی مورد بررسی و سنجش قرار گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که هویت ملی حدود ۳۱ درصد از پاسخگویان در حد خیلی کم و کم می‌باشد. ۱۸ درصد دارای هویت ملی متوسط و ۴۸/۹ درصد از پاسخگویان نیز دارای هویت ملی قوی می‌باشند.

۴-۲-۱. تعلق خاطر مشترک ملی در مسلمانان اروپا

یافته‌ها نشان می‌دهد که در میان ۲۴/۹ درصد از پاسخگویان تعلق خاطر مشترک ملی در حد کم و خیلی کم می‌باشد. ۱۸/۴ درصد از ایشان دارای تعلق خاطر مشترک ملی در حد متوسط می‌باشند. تعلق خاطر مشترک ملی در میان ۲۵/۷ درصد از پاسخگویان در حد زیاد و خیلی زیاد می‌باشد.

جدول ۱۵- ارزیابی هویت ملی مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۲/۹	۱۲/۹	۱۲/۵	۹۶	خیلی کم
۳۱/۰	۱۸/۱	۱۷/۶	۱۳۵	کم
۴۹/۶	۱۸/۵	۱۸/۰	۱۳۸	متوسط
۸۹/۹	۴۰/۳	۳۹/۱	۳۰۰	زیاد
۱۰۰/۰	۱۰/۱	۹/۸	۷۵	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۶۹/۹	۷۴۴	جمع
		۳/۱	۲۴	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

جدول ۱۶- ارزیابی تعلق خاطر مشترک ملی در مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۵/۷	۵/۷	۳/۹	۳۰	خیلی کم
۳۶/۱	۳۰/۴	۲۱/۰	۱۶۱	کم
۶۲/۸	۲۶/۷	۱۸/۴	۱۴۱	متوسط
۹۵/۳	۳۲/۵	۲۲/۴	۱۷۲	زیاد
۱۰۰/۰	۴/۷	۳/۳	۲۵	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۶۸/۹	۵۲۹	جمع
		۳۱/۱	۲۳۹	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۲-۴-۲. وفاداری مشترک ملی در مسلمانان اروپا

یافته‌ها نشان می‌دهد که در میان ۲۸/۱ درصد از پاسخگویان وفاداری مشترک ملی در حد کم و خیلی کم می‌باشد. ۳۵/۲ درصد از ایشان دارای وفاداری مشترک ملی در حد متوسط می‌باشند. وفاداری مشترک ملی در میان ۱۴/۲ درصد از پاسخگویان در حد زیاد و خیلی زیاد می‌باشد.

جدول ۱۷- ارزیابی وفاداری مشترک ملی در مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۰/۸	۱۰/۸	۸/۳	۶۴	خیلی کم
۳۶/۳	۲۵/۵	۱۹/۸	۱۵۲	کم
۸۱/۷	۴۵/۴	۳۵/۲	۲۷۰	متوسط
۹۴/۶	۱۲/۹	۱۰/۰	۷۷	زیاد
۱۰۰/۰	۵/۴	۴/۲	۳۲	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۷۷/۵	۵۹۵	جمع
		۲۲/۵	۱۷۳	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۳-۴-۲. میراث مشترک ملی در مسلمانان اروپا

یافته‌ها نشان می‌دهد که در میان ۱/۶ درصد از پاسخگویان میراث مشترک ملی در حد خیلی کم می‌باشد. ۱۴/۱ درصد از ایشان دارای میراث مشترک ملی در حد متوسط می‌باشند. میراث مشترک ملی در میان ۷۷/۹ درصد از پاسخگویان در حد زیاد و خیلی زیاد می‌باشد.

جدول ۱۸- ارزیابی میراث مشترک ملی در مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱/۷	۱/۷	۱/۶	۱۲	خیلی کم
۱۶/۷	۱۵/۰	۱۴/۱	۱۰۸	متوسط
۴۵/۱	۲۸/۴	۲۶/۶	۲۰۴	زیاد
۱۰۰/۰	۵۴/۹	۵۱/۳	۳۹۴	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۹۳/۵	۷۱۸	جمع کل
		۶/۵	۵۰	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۵-۲- توصیف هویت قومی مسلمانان اروپا

هویت قومی مسلمانان مهاجر در اروپا توسط سه معرف تعلق خاطر مشترک قومی، وفاداری مشترک قومی و میراث مشترک قومی مورد بررسی و سنجش قرار گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که هویت قومی حدود ۲۵/۲ درصد از پاسخگویان در حد خیلی کم و کم می‌باشد. ۳۶/۱ درصد دارای هویت قومی متوسط و ۳۶ درصد از پاسخگویان نیز دارای هویت قومی قوی می‌باشند.

جدول ۱۹- ارزیابی هویت قومی مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۰/۱	۱۰/۱	۹/۸	۷۵	خیلی کم
۲۵/۹	۱۵/۸	۱۵/۴	۱۱۸	کم
۶۳/۰	۳۷/۱	۳۶/۱	۲۷۷	متوسط
۹۱/۷	۲۸/۷	۲۷/۹	۲۱۴	زیاد
۱۰۰/۰	۸/۳	۸/۱	۶۲	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۹۷/۱	۷۴۶	جمع
		۲/۹	۲۲	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۱-۵-۲. تعلق خاطر مشترک قومی در مسلمانان اروپا

یافته‌ها نشان می‌دهد که در میان ۱۵/۴ درصد از پاسخگویان تعلق خاطر مشترک قومی در حد کم و خیلی کم می‌باشد. ۳۸/۲ درصد از ایشان دارای تعلق خاطر مشترک قومی در حد متوسط می‌باشند. تعلق خاطر مشترک قومی در میان ۲۲/۳ درصد از پاسخگویان در حد زیاد و خیلی زیاد می‌باشد.

۲-۵-۲. وفاداری مشترک قومی در مسلمانان اروپا

یافته‌ها نشان می‌دهد که در میان ۳۷ درصد از پاسخگویان وفاداری مشترک قومی در حد کم و خیلی کم می‌باشد. ۳۶/۸ درصد از ایشان دارای وفاداری مشترک قومی در حد متوسط

مسلمانان و روند همگرایی سیاسی و فرهنگی در اروپا...

می‌باشند. وفاداری مشترک قومی در میان ۱۹ درصد از پاسخگویان در حد زیاد و خیلی زیاد می‌باشد.

جدول ۲۰- ارزیابی تعلق خاطر مشترک قومی مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
3/4	44/3	4/2	32	خیلی کم
16/0	11/7	11/2	86	کم
55/8	39/8	38/2	293	متوسط
76/9	21/1	20/2	155	زیاد
100/0	23/1	22/1	170	خیلی زیاد
	100/0	95/8	736	جمع
		4/2	32	بدون جواب
		100/0	768	جمع کل

جدول ۲۱- ارزیابی وفاداری مشترک قومی مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
20/5	20/5	19/0	146	خیلی کم
39/8	19/4	18/0	138	کم
79/5	39/7	36/8	283	متوسط
94/4	14/9	13/8	106	زیاد
100/0	5/6	5/2	40	خیلی زیاد
	100/0	92/8	713	جمع
		7/2	55	بدون جواب
		100/0	768	جمع کل

۳-۵-۲. میراث مشترک قومی در مسلمانان اروپا

یافته‌ها نشان می‌دهد که در میان ۱۱/۷ درصد از پاسخگویان میراث مشترک قومی در حد کم و خیلی کم می‌باشد. ۲۰/۸ درصد از ایشان دارای میراث مشترک قومی در حد متوسط می‌باشند. میراث مشترک قومی در میان ۶۰/۴ درصد از پاسخگویان در حد زیاد و خیلی زیاد می‌باشد.

جدول ۲۲- ارزیابی میراث مشترک قومی مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۲/۹	۲/۹	۲/۷	۲۱	خیلی کم
۱۲/۶	۹/۷	۹/۰	۶۹	کم
۳۵/۵	۲۲/۴	۲۰/۸	۱۶۰	متوسط
۶۹/۵	۳۴/۵	۳۲/۰	۲۴۶	زیاد
۱۰۰/۰	۳۰/۵	۲۸/۴	۲۱۸	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۹۳/۰	۷۱۴	جمع
		۷/۰	۵۴	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۲-۶. توصیف انسجام درونی مسلمانان اروپا

یافته‌ها نشان می‌دهد که همگرایی و انسجام درونی میان ۲۴/۴ درصد از مسلمانان مهاجر در اروپا در سطح کم و خیلی کم می‌باشد. ۳۴/۴ درصد از مسلمانان مهاجر دارای انسجام درونی و همگرایی در حد متوسط می‌باشند و ۳۴/۴ درصد از مسلمانان مهاجر دارای همگرایی درونی در حد زیاد و خیلی زیاد می‌باشند.

جدول ۲۳- ارزیابی انسجام درونی مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۰/۵	۱۰/۵	۹/۸	۷۵	خیلی کم
۲۶/۲	۱۵/۷	۱۴/۶	۱۱۲	کم
۶۳/۱	۳۶/۹	۳۴/۴	۲۶۴	متوسط
۹۸/۶	۳۵/۵	۳۳/۱	۲۵۴	زیاد
۱۰۰/۰	۱/۴	۱/۳	۱۰	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۹۳/۱	۷۱۵	جمع
		۶/۹	۵۳	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۱-۶-۲. تعلق به اجتماع دینی مسلمانان در اروپا

تعلق به اجتماع دینی مسلمانان از سایر ملیت‌ها به‌عنوان یکی از معرف‌های انسجام درونی مسلمانان مهاجر مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد ۱۴/۶ درصد از پاسخگویان دارای تعلق کم و خیلی کم به اجتماع دینی مسلمانان می‌باشند. ۲۲/۹ درصد از پاسخگویان دارای تعلق به اجتماع دینی در حد متوسط می‌باشند. تعلق به اجتماع دینی سایر مسلمانان در میان ۴۵/۸ درصد از پاسخگویان نیز در حد زیاد و خیلی زیاد وجود دارد.

جدول ۲۴- ارزیابی تعلق به اجتماع دینی مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۳/۴	۳/۴	۲/۹	۲۲	خیلی کم
۱۷/۵	۱۴/۱	۱۱/۷	۹۰	کم
۴۵/۰	۲۷/۵	۲۲/۹	۱۷۶	متوسط
۷۱/۶	۲۶/۶	۲۲/۱	۱۷۰	زیاد
۱۰۰/۰	۲۸/۴	۲۳/۷	۱۸۲	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۸۳/۳	۶۴۰	جمع
		۱۶/۷	۱۲۸	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۲-۶-۲. تعامل سازنده مسلمانان در اروپا

جدول ۲۵- ارزیابی تعامل سازنده با سایر مسلمانان مهاجر در اروپا

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۴۶/۸	۴۶/۸	۴۱/۵	۳۱۹	خیلی کم
۹۸/۵	۵۱/۷	۴۵/۸	۳۵۲	کم
۱۰۰/۰	۱/۵	۱/۳	۱۰	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۸۸/۷	۶۸۱	جمع کل
		۱۱/۳	۸۷	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

۳- مقایسه هویت‌های چهارگانه

با توجه به اینکه هویت‌های چهارگانه توسط گویه‌های مختلف مورد سنجش قرار گرفته‌اند با انجام معادلات همسان‌سازی نمرات به ترسیم نمودار مقایسه‌ای میانگین نمرات طیف‌های مربوط به هویت‌های چهارگانه اقدام نمودیم. اولویت هویتی برای پاسخگویان به ترتیب عبارتند از: ۱- هویت دینی، ۲- هویت قومی، ۳- هویت ملی، ۴- هویت جهانی.

جدول ۲۶- آماره

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف استاندارد از میانگین
۷۴۶	۳/۱۹۹۷	۰/۷۳۱۸۴	۰/۰۲۶۷۹
۴۳۵	۳/۶۱۳۶	۰/۴۹۵۱۸	۰/۰۲۳۷۴
۳۷۹	۳/۸۱۹۳	۰/۶۶۰۳۹	۰/۰۳۳۹۲
۴۶۱	۲/۹۵۶۵	۰/۴۴۷۵۲	۰/۰۲۰۸۴

جدول ۲۷- آزمون مقایسه میانگین هویت‌های چهارگانه

Test Value = 0					
95% Confidence Interval of the Difference		Mean Difference	Sig. (2-tailed)	Df	T
Upper	Lower				
۳/۲۵۲۳	۳/۱۴۷۱	۳/۱۹۹۷	۰/۰۰۰	۷۴۵	۱۱۹/۴۱۷
۳/۶۶۰۳	۳/۵۶۶۹	۳/۶۱۳۶	۰/۰۰۰	۴۳۴	۱۵۲/۲۰۴
۳/۸۸۶۰	۳/۷۵۲۶	۳/۸۱۹۳	۰/۰۰۰	۳۸	۱۱۲/۵۹۰
۲/۹۹۷۵	۲/۹۱۵۵	۲/۹۵۶۵	۰/۰۰۰	۴۶۰	۱۴۱/۸۴۵

با توجه به معنادار بودن آزمون، اثبات می‌شود میان میانگین‌های هویت‌های چهارگانه تفاوت معنادار وجود دارد.

در این مطالعه سنجش هویت برتر به طریق دیگری نیز انجام شد. جهت کنترل اولویت‌های هویتی پاسخگویان، ترجیحات ایشان در زمینه ازدواج فرزند، انتخاب دوست، مکان ساخت مدرسه، رعایت رسم و رسوم، انتخاب زبان، انتخاب نام و اولویت اداره جهان توسط سازمان‌ها و حکومت‌ها مورد پرسش قرار گرفت که هویت مسلط در مورد هر یک به شرح زیر است:

جدول ۲۸- اولویت پاسخگویان در انتخاب همسر برای فرزند

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۵/۲	۵/۲	۴/۸	۳۷	همشهری و هم قوم
۱۸/۹	۱۳/۷	۱۲/۸	۹۸	هموطن
۸۳/۲	۶۴/۳	۵۹/۸	۴۵۹	مسلمان
۱۰۰/۰	۱۶/۸	۱۵/۶	۱۲۰	ملیت و دینش اهمیت ندارد
	۱۰۰/۰	۹۳/۰	۷۱۴	جمع
		۷/۰	۵۴	جواب بدون
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

جدول ۲۹- اولویت پاسخگویان در انتخاب دوست

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۶/۸	۶/۸	۵/۶	۵۰	همشهری و هم قوم
۱۶/۱	۹/۳	۹/۰	۶۹	هموطن
۶۰/۰	۴۳/۹	۴۲/۲	۳۲۴	مسلمان
۱۰۰/۰	۴۰/۰	۳۸/۴	۲۹۵	ملیت و دینش اهمیت ندارد
	۱۰۰/۰	۹۶/۱	۷۳۸	جمع
		۳/۹	۳۰	بدون پاسخ
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

جدول ۳۰- اولویت پاسخگویان در محل ساخت مدرسه

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۲/۷	۱۲/۷	۱۲/۲	۹۴	در شهر و روستای خود
۳۱/۶	۱۸/۸	۱۸/۱	۱۳۹	مناطق فقیر کشور خود
۷۱/۱	۳۹/۶	۳۸/۰	۲۹۲	مناطق فقیر کشور مسلمان
۱۰۰/۰	۲۸/۹	۲۷/۷	۲۱۳	در یک منطقه فقیرنشین در هر جای دنیا
	۱۰۰/۰	۹۶/۱	۷۳۸	جمع
		۳/۹	۳۰	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

جدول ۳۱- اولویت پاسخگویان در رعایت آداب و رسوم

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۳/۲	۱۳/۲	۱۲/۲	۹۴	رسوم قومی و محلی
۲۲/۴	۹/۳	۸/۶	۶۶	رسوم ملی
۸۴/۰	۶۱/۶	۵۷/۲	۴۳۹	رسوم دینی
۱۰۰/۰	۱۶/۰	۱۴/۸	۱۱۴	رسوم جهانی
	۱۰۰/۰	۹۲/۸	۷۱۳	جمع
		۷/۲	۵۵	بدون پاسخ
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

جدول ۳۲- اولویت پاسخگویان در استفاده از زبان و گویش در منزل

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۰/۷	۰/۷	۰/۷	۵	انگلیسی
۳۳/۷	۳۳/۱	۳۱/۶	۲۴۳	فرانسه
۷۷/۸	۴۴/۱	۴۲/۲	۳۲۴	زبان ملی
۱۰۰/۰	۲۲/۲	۲۱/۲	۱۶۳	زبان محلی و قومی
	۱۰۰/۰	۹۵/۷	۷۳۵	جمع
		۴/۳	۳۳	بدون پاسخ
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

جدول ۳۳- اولویت پاسخگویان در انتخاب نام برای فرزند

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۸/۲	۱۸/۲	۱۷/۷	۱۳۶	نام‌های ملی
۲۴/۸	۶/۶	۶/۴	۴۹	نام‌های قومی و محلی
۲۸/۰	۳/۲	۳/۱	۲۴	اسامی جهانی
۱۰۰/۰	۷۲/۰	۷۰/۱	۵۳۸	نام‌های دینی
	۱۰۰/۰	۹۷/۳	۷۴۷	جمع
		۲/۷	۲۱	بدون جواب
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

جدول ۳۴. اولویت پاسخگویان در انتخاب سازمان‌ها و حکومت‌ها برای مدیریت جهان

درصد تراکمی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۹/۰	۹/۰	۸/۱	۶۲	سازمان‌ها و حکومت‌های محلی
۲۸/۰	۱۹/۰	۱۷/۱	۱۳۱	حکومت‌های ملی
۴۶/۹	۱۸/۹	۱۶/۹	۱۳۰	سازمان‌های بین‌المللی
۱۰۰/۰	۵۳/۱	۴۷/۷	۳۶۶	نهادهای دینی
	۱۰۰/۰	۸۹/۷	۶۸۹	جمع
		۱۰/۳	۷۹	بدون پاسخ
		۱۰۰/۰	۷۶۸	جمع کل

نتیجه‌گیری

جذب و ادغام اقلیت‌های سیاسی- اجتماعی، فرایندی حیاتی، درازمدت و ظریف در هر جامعه‌ای است. این موضوع به‌ویژه در ارتباط با جوامع ایدئولوژیک برجسته‌تر می‌شود. بدین معنا، هرگاه اقلیتی ایدئولوژیک در چارچوب جامعه‌ای ایدئولوژیک قرار بگیرد، فرایند همگرایی و جذب آن پیچیده‌تر می‌گردد. این موضوع به‌ویژه در ارتباط با مولفه و عنصر بسیار مهم هویت قابل بررسی است. هر یک از این منابع و مبادی می‌کوشند تا از دریچه خود به فرد و جامعه هویت بدهند و آن‌را معنا کنند. فرد هنگامی که در تناقض منابع هویت‌بخش خود قرار بگیرد دچار بحران معنا می‌شود. سرگستگی و حیرت، واکنش‌های انزواگرایانه و در پایان در پیش‌گیری رویه‌های اصل‌گرایانه و کنش‌گرایانه همه و همه ممکن است در این حالت روی بدهد.

مسلمانان مهاجر اروپایی، اکنون و برپایه‌های داده‌های این پژوهش دچار گونه‌ای بحران هویتی شدید هستند. آنان خود را با منابع متعدد و در مواردی متناقض هویتی و معنایی درگیر می‌یابند. روند ادغام اجتماعی آنان در دو سطح ملی و منطقه‌ای پروژه‌ای ناقص و ناتمام است. این موضوع حتی در ارتباط با نسل‌های چندم این مهاجرین نیز دیده می‌شود. این موضوع چنان حاد است که می‌تواند حتی به‌عنوان بحرانی ریشه‌کن‌کننده و پایه‌ای برای روند همگرایی اروپایی به‌شمار آید.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- اتسلندر، پیتر (۱۳۷۱). **روش‌های تجربی تحقیق اجتماعی**، ترجمه بیژن کاظم‌زاده. مشهد: معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی.
- ارسلان، شکیب (۱۳۷۰). **تاریخ فتوحات مسلمانان در اروپا**، ترجمه علی دوانی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ازکیا، مصطفی و علی‌رضا دربان آستانه (۱۳۸۲). **روش‌های کاربردی تحقیق**. تهران: انتشارات کیهان.
- اشرفی، اکبر (۱۳۸۰). «**هویت فرهنگی در عصر مشروطه**». **فصلنامه نامه پژوهش**، ش ۲۲ و ۲۳.
- امینیان، بهادر (۱۳۸۷). «**اسلام‌ستیزی در غرب**»، **فصلنامه سیاست خارجی**، سال بیست و دوم، شماره ۱، بهار.
- بی‌بی، ارل (۱۳۸۰). **روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی**، ترجمه رضا فاضل. تهران: نشر سمت.
- برتون، ر. (۱۳۸۰). **قوم‌شناسی سیاسی**، ترجمه ناصر فکوهی. تهران: نشر نی.
- بشیریه، حسین (۱۳۷۹). **نظریه‌های فرهنگ در قرن بیستم**. تهران: موسسه فرهنگی آینده پویان.
- توحیدفام، محمد (۱۳۸۲). **مجموعه مقالات فرهنگ در عصر جهانی شدن: چالش‌ها و فرصت‌ها**. تهران: روزنه.
- توسلی، غلامعباس، قاسمی، یارمحمد (۱۳۸۳). «**هویت‌های جمعی و جهانی شدن**». **نامه علوم اجتماعی**، شماره ۲۴.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱). **هویت اجتماعی**، ترجمه تورج یار احمدی. تهران: نشر پژوهش شیرازه.
- حاجیبانی، ابراهیم (۱۳۷۹). «**تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه**»، **فصلنامه مطالعات ملی**، سال دوم، ش ۵، صص ۲۲۸-۱۹۳.
- حسین‌بر، محمدعثمان (۱۳۸۶). **هویت جمعی و نگرش به دموکراسی در ایران**، رساله دکتری، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی.
- دواس، دی‌ای (۱۳۸۸). **پیمایش در تحقیقات اجتماعی**، ترجمه هوشنگ نایبی. تهران: نشر نی.
- دورکیم، امیل (۱۳۷۶). **تربیت و جامعه‌شناسی**، ترجمه محمدعلی کادان. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- دهشیری، محمدرضا (۱۳۷۹). «**جهانی شدن و هویت ملی**»، **فصل نامه مطالعات ملی**، شماره ۵.
- ال‌رک، پاملا؛ ستل، رابرت (۱۳۸۵). **درسنامه پژوهش پیمایشی**. ترجمه مهر اندخت نظام شهیدی، اردشیرامیدی و محمود متحد. تهران: نشر آگه.

ساروخانی، باقر (۱۳۷۳). *روش‌های تحقیق در علوم انسانی*، جلد اول. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ستاری، جلال (۱۳۸۰). *هویت ملی و هویت فرهنگی*. تهران: مرکز.

سیف‌زاده، سیدحسین (۱۳۷۴). *نظریه‌های مختلف در روابط بین‌الملل*. تهران: قومس.

شایگان، داریوش (۱۳۸۰). *افسون زدگی جدید: هویت چهل تکه و تفکر سیار*، ترجمه فاطمه ولیانی. تهران: فروزان روز.

صبغ پور، علی‌اصغر (۱۳۸۵). «توسعه‌ی فرهنگی و ساختار فرهنگی ایران»، *فصلنامه راهبرد*، شماره ۴۲.

الطایی، قلی (۱۳۸۲). *هجران هویت قومی در ایران*. تهران: شادگان.

عالم، عبدالرحمن (۱۳۷۷). *بنیادهای علم سیاست*. تهران: نشرنی.

عاملی، سعیدرضا (۱۳۸۳). *دوجہانی‌شدن و آینده هویت‌های همزمان*، وبسایت شخصی عاملی به نشانی: <http://ameli-saied.Com>

عبداللہی، محمد (۱۳۷۹). *کتابشناسی توسعه اجتماعی*. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

عبداللہی، محمد (۱۳۷۴). «بحران هویت جمعی و دینامیسم و مکانیزم تحول آن در ایران و تأثیر آن بر دینامیسم مبادلہ فرهنگی ایران و جهان»، *نامہ پژوهش*، دوره ۱، شماره ۳ و ۲، صص ۱۳۵-۱۶۶.

فرانکل، جوزف (۱۳۷۱). *نظریه معاصر روابط بین‌الملل*، ترجمه وحید بزرگی. تهران: اطلاعات.

کاستلز، مانوئل (۱۳۸۴). *عصر اطلاعات؛ اقتصاد، جامعه و فرهنگ*، ج دوم. ترجمه احمد علیقلیان و حسن چاوشیان، ویراستار علی پایا. تهران: طرح‌نو.

کاستلز، مانوئل (۱۳۸۴). *مانوئل کاستلز و مارتین اینس (گفت‌وگوهایی با مانوئل کاستلز)*، ترجمه لیلا جوافشانی و حسن چاوشیان. تهران: نی.

کاظمی، علی‌اصغر (۱۳۷۰). *نظریه همگرایی در روابط بین‌الملل: تجربه جهان سوم*. تهران: نشر قومس.

کاستلز، امانوئل (۱۳۸۰). *قدرت هویت*، ترجمه حسن چاوشیان. تهران: طرح نو.

گل‌محمدی، احمد (۱۳۸۱). *جهانی‌شدن، فرهنگ، هویت*. تهران: نی.

گل‌محمدی، احمد (۱۳۸۰). «جهانی‌شدن و بحران هویت»، *فصلنامه مطالعات ملی*، سال سوم، ش ۱۰، صص ۲۰-۱۴.

گنون، رنه (۱۳۷۸). *بحران در دنیای متجدد*، ترجمه ضیاء الدین دهشیری. تهران: انتشارات امیرکبیر.

- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸). *سیاست، جامعه شناسی و نظریه اجتماعی*، ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۰). *یامدهای مدرنیته*، ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر مرکز.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۹). *جهان رها شده*، ترجمه سعیدی و حاجی عبدالوهاب. تهران: انتشارات علم و ادب.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۵). *تجدد و تشخص؛ جامعه و هویت شخصی در عصر جدید*، ترجمه ناصر موفقیان. تهران: نی.
- لش، اسکات (۱۳۸۰). *جامعه شناسی پست مدرنیسم*، ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر مرکز.
- لوئیس، برنارد (۱۳۸۱). *برخورد فرهنگ ها*، ترجمه بهمن دخت اویسی. تهران: نشر فرزانه.
- مرشدی‌زاد، علی (۱۳۸۰). *روشنفکران آذری و هویت ملی و قومی*. تهران: نشر مرکز.
- منتظر قائم، مهدی (۱۳۷۹). «*رسانه‌های جمعی و هویت*»، *فصلنامه مطالعات ملی*، سال دوم، ش ۴.
- منصوری، جواد (۱۳۷۵). «*اقلیت‌های مسلمان و بحران هویت در غرب*»، در *مجموعه مقالات مسلمانان در کشورهای غیر اسلامی*، تهران: مجمع جهانی تقریب المذاهب، صص ۳۹۲-۳۷۹.
- ویمر، راجردی؛ دومینیک، جوزف آر (۱۳۸۴). *تحقیق در رسانه‌های جمعی*، ترجمه کاووس سیدامامی. تهران: سروش.
- هانتینگتون، ساموئل (۱۳۸۴). *چالش‌های هویت در آمریکا*، به کوشش گروه مترجمان. تهران: ابرار معاصر.

ب) منابع انگلیسی

- Burgess, E. (1978). Symbolic ethnicity: The future of ethnic groups and cultures in America, **Ethnic and Racial Studies** 1 (July): 265-85.
- Torreken, C. (2007). "Concentration of Muslim populations and structure of Muslim associations in Brussels", **Brussels Studies**, No. 4, March.
- Eller, J. (1999). **From culture to Ethnicity to conflict**, Michigan: The University press of Michigan press.
- Erikson, E.H. (1993). **Identity and Life-Cycle**, New York: W.W.Norton
- Featherstone, M. (1990). Global comparative analysis of Ethnic Conflict, **International journal of comparative sociology**.
- Featherstone, M. (1991). **Consumer culture and postmodernism**, London: Sage
- Fenton, S. (2003). **Ethnicity**, Cambridge: Polity
- Friedman, J. (1994). **Cultural Identity & Global Process**, London; sage publication.

- Gandy, J. (2004). **Islam in Europe**, Oxford: Blackwell.
- Gil, F. (1999). "Identité", In **Encyclopédie Universalis**, Cd- Rom
- Green, F. (1999). **Nationalism Five Roads to Modernity**, London and New York: Rutledge.
- Guibernau, M., (2001). **Globalization and Nation-State**, In **Guibernau, M& Hutchinson, J (eds) Understanding Nationalism**, Cambridge; Polity press.
- Hall, S. (1992). "The Question of Cultural Identity" In: Hall, David Held, Anthony McGrew, eds, **Modernity and Its Futures**. Cambridge: Polity Press, pp. 274-316.
- Hall, S. (1996). **Representation: cultural representation and signifying practices**, Open University press: London.
- Hass, Ernest. B. (1958). **Thuniting of Europo**, Stanford: Stanfordunvsity press.
- Horboken, V. (2004). "Ethnic Communication". In Taylor, G. & Spencer, S.(eds) **Social Identities**, London :Routledge
- Jenkins, R. (2000). **Questions of Competence: Culture, Classification and Intellectual Disability**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Keyes, C. (1998). Ethnicity, In wothonow, R (eds) **The encyclopedia of politics and religion**, London: Routledge.
- Kurth, J. (2006). **Europe Identity Problem and the New Islamic War**, Orbis (Sum).
- McCall, Louis A. (1976). **Regional Integration a comparison of European and American Dynamics**, London: Sage Publications, Berelg Hills.
- Poole, R. (1999). **Nation and Identity**, published by Rutledge: London.
- Tehrani, K. (1998). Global Communication and Pluralization of Identities, In **Futures**, Vol. 30 (2-3): 211-217.
- Woodward, Kath (2000). **Questioning identity**, published by Rutledge: London, Produced by the Open University.

